

ELS COBERTORS DE LA SERRA D'EN GÁLGERAN

**Octubre 2002
Balconades del carrer
La Serra d'en Gálceran**

Exposició organitzada per:
Comissió VII Jornades Culturals
Grup de Danses “El Peiró”

Coordina:
Francisca Sales Troyano

Introducció:
Xavier Allepuz Marzà

Catalogació:
Salvador Castellet Casanova
Nativitat Castellet Mas
Xavier Allepuz Marzà

Fotografia:
Xavier Allepuz Marzà

© dels texts i fotografies, els autors

Imprimeix:
Impremta de la Diputació de Castelló

Dipòsit Legal:
CS-297-2002

PRÒLEG

És per a mi un veritable plaer presentar l'exposició de cobertors dins del programa d'actes de les VII Jornades Culturals a la Plana de l'Arc que s'organitzen enguany a la Serra d'en Galceran.

Els cobertors representen la cultura i les tradicions dels nostres avantpassats, s'exposaven als balcons els dies de les festes senyalades: Patró, *Corpus*, Cor de Jesús i també quan visitava el poble alguna autoritat civil o religiosa com el Governador, el Bisbe, etc.

Aquestes peces d'artesanía simbolitzen tot el treball de les generacions anterior i, en particular, de les dones.

Volem aprofitar la celebració d'aquestes prestigioses jornades per a poder donar a conèixer a tots els participants i veïns aquesta important mostra del nostre patrimoni cultural.

Pilar Agut Barreda
Regidora de Cultura

LA ROBA DE LLIT: ELS COBERTORS

La Comissió organitzadora de les Jornades Culturals d'enguany ha preparat, per a la present edició, una exposició centrada en la roba de parament de casa, i més concretament sobre la roba de llit: els cobertors.

Creiem que aquesta és la primera vegada que es tracta de forma monogràfica el tema i aquest pot servir per tal de donar a conèixer les diverses tipologies existents així com les diverses solucions decoratives donades a d'aquesta peça, les quals estan directament relacionades amb el gust i el poder adquisitiu dels seus propietaris.

El cobertor al llit

El cobertor és una peça que té una doble funció pràctica i ornamental. És utilitzat com a cobriment de les diverses tipologies de llits. Aquestes es poden agrupar en dues bàsicament: els llits de bancs o posts i els de capçalera i peuera. Els primers es caracteritzen per formar part de les vivendes més humils i la seua morfologia està conformada per un nombre variable de cavallets o banquetes, entre dos i tres, els quals poden ser de fusta o ferro i amb remat als peus que adopten diverses solucions. Al damunt d'aquests bancs es situen les taules o posts, llistons de fusta que serveixen per mantenir les màrfegues o matalàs, els llençols, les flassades i mantes i finalment els cobertors.

L'altra tipologia de llit es veu caracteritzada per l'existència d'una capçalera i una peuera. En general, és propi de les vivendes amb una posició social més folgada. Dintre d'aquest tipus existeix una major variabilitat, depenent tant de les matèries primeres emprades en la seua elaboració, com de la mateixa ornamentació: llit tornejat, de fusta corbada, de ferro fos, etc.

Encara trobem una altra solució: el catre de fusta, amb peus a mode de tisora i amb dos barres paral·leles sobre les quals es situarà una lona o un teixit de filferro. Aquest formarà part de les cases més senzilles.

El cobertor, tot i ser una peça que avui forma part de manera generalitzada de la roba de llit, en temps passats no apareix reflexada de forma general en la documentació. A tall il·lustratiu ressenyem diversos inventaris on s'indica el nodriment del llit:

1535, març, 19.

Inventari dels béns de Jaume Josep de Casalduch¹

“Item hun llit ab sis posts e peus ab tres matalaps de llana, hun cortinatge de filet, dos flasades de llana vermelles usades e hun parell de llancols bons, de tres teles cascun, de lens prim, dos coxins de orlanda obrats de negre.

Item hun cubertor de tafatà grog ab forradura de tela vermella dolent.

¹ Castellet i Casanova, S. (1993): “Inventari dels mobles, eines, joies i robes, de la casa del noble Jaime José de Casalduch”, en *Montornés, 3. Butlletí de l'Associació Cultural la Balaguera*. La Pobla Tornersa, pàg. 31-40

Item en la recambra de la dita cambra hun llit ab sis posts e peus, dos matalaps, dos llançols e una flacada blancqua.

Item en la cambra de la sala hun llit ab cinc posts e peus, tres matalafs de llana.

Item en la cambra del pati de entrada hun lit ab cinc posts e sos peus.”

1536, juliol, 9.

Inventari de béns de Jaume Matheu, àlies barber, i d'Úrsula Siurana².

“Item un lit ab cinch taules, ab sa màrfega e dos flaçades, la una blanca ab listes negres, la altra pardilla ab listes grogues e blanques”.

1607, desembre, 5.

Inventari de l'Hospital de Vilafamés³.

“Item un llit de pots, ço.és, sinch taules y dos banchs peu de gall, una màrfega y un mareguany, tot molt vell i romput.

Item dos flacades blanques usades ab un senyal blau als caps.

Item una flacada parda usada ab vies blanques y una groga als caps.

Item un parell de llansols de dos esterses y mija, bons.”

1731, abril, 9

Partició dels béns de Rosa Salvador i els seus fills⁴.

<i>“Una cama dorada con paramento de seda, cobertor, delante cama y cubrimesa.....</i>	<i>70 L.</i>
<i>Una cama de pilares, al quarto de los frailes.....</i>	<i>1 L. 10</i>
	<i>s.</i>
<i>Tres camas, dos de pilares y una de paramento.....</i>	<i>3</i>
	<i>L.</i>
<i>Seis camas de bancos y tablas.....</i>	<i>6 L.</i>
<i>Dos camas teñidas de negro de paramento.....</i>	<i>9 L.</i>
<i>Un cubertor y delante cama verde.....</i>	<i>2 L 6 s.</i>
<i>Un cubertor y delante cama colorado.....</i>	<i>1 L. 18 s.</i>
<i>Un cubertor y delante cama de damasco blanco y colorado.....</i>	<i>11 L. 14</i>
	<i>s.</i>
<i>Un cubertor y delante cama verde guarnecido.....</i>	<i>7 L. 4</i>
	<i>s.</i>
<i>Un cubertor y delante cama guarnecido.....</i>	<i>4 L. 2</i>
	<i>s.</i>
<i>Un cubertor y delante cama verde guarnecido.....</i>	<i>3 L. 1 s. 6</i>
	<i>d.</i>
<i>Un cubertor y delante cama colorado guarnecido.....</i>	<i>4 L. 14 s. 6 d.”</i>

Mitjançant les presents ressenyes, veiem com hi ha una diferenciació tipològica, ja esmentada més amunt, en quant als llits, atenent a la posició social, però també com l'ús

² Rosas Artola, M. (1999): “Una casa de Vilafamés a començaments del segle XVI”, en *II Jornades Culturals a la Plana de l'Arc, Vilafamés 1997*. Vilafamés, pàg. 71-86

³ Arxiu Municipal de Vilafamés. Llibre d'Administració de l'Hospital de Vilafamés.

⁴ Arxiu Històric Provincial. Secció protocols notariaus. Notari Francesc Blasco, núm. 81.

del cobertor es reservat a les cases on els seus propietaris formen part de les èlits socials locals, mentre a les cases més senzilles són els llençols i flassades els que integren la roba del llit.

En ser una peça exterior, la seua funció serà també ornamental. Així trobem cobertors de seda, en les seues diverses qualitats, domàs, filadís, etc., però també de llenç, llana, ... depenent del poder adquisitiu dels seus propietaris i de l'estacionalitat climàtica. Sol ser freqüent la personalització de la peça, és a dir, l'addició d'elements decoratius com arandes, brodats, etc., que denoten el gust dels usuaris.

El cobertor a la façana

A banda de la funció conceptual de la peça, també s'ha emprat per a l'ornament de la vivenda; ens referim a la seua ubicació als balcons de la casa, a mode d'estendard, amb motiu de determinades celebracions.

L'ornament exterior de la vivenda té lloc amb motiu de diverses festivitats. Habitualment és durant les festes de vila quan s'aprofita per tal de blanquejar la façana. Aquest és un costum que no podem considerar pròpiament ornamental degut a que la seua pràctica implica altres consideracions com ara qüestions higièniques, protecció de murs, protecció dels habitants, etc. Si bé allò més freqüent és utilitzar la calç després del procés d'amerat, de tal forma que s'aplica el color blanc de forma uniforme, també ha estat freqüent la pràctica de pintar les obertures de les vivendes de color blau, amb una finalitat protectora front a perills externs, pràctica immersa en la consciència col·lectiva de la societat al llarg del temps, i fruit d'un món màgic i supersticiós. Al llarg del segle XIX, s'ampliarà la gamma de colors emprats en la pintura de les façanes, donant pas a certes policromies on els ocres seran els colors més emprats. Aquest gust es pot relacionar amb la influència social d'un nou grup de poder: la burgesia.

Davant determinades celebracions o esdeveniments socials, les façanes de les vivendes s'han emprat com a suport decoratiu. Una pràctica, en part, en desús ha estat les enramades, les quals podien ser individuals o bé col·lectives, és a dir, afectar a totes les vivendes d'un carrer.

Les individuals són conseqüència d'esdeveniments privats, com ara el prendre la Comunió algun membre de la família, on l'enramada consistirà en la realització d'un arc de mig punt a la porta de la casa. Les col·lectives tenen com a finalitat embellir el carrer d'avant alguna celebració que afecta a la totalitat del carrer o municipi: visites d'autoritats, festivitats religioses, etc. L'ornat està constituït en aquest cas per garlandes vegetals amb motius diversos. En ambdós casos s'empra la murta o matissa com element decoratiu.

Però les façanes i més concretament els balcons també han rebut els millors cobertors per l'ornament. Encara viu, en molts pobles de les nostres comarques, és l'ornat de carrers amb cobertors de seda i domàs amb motiu de determinades processons, però sobre totes la que requereix un major lluïment és la processó del Corpus. En aquesta ocasió les millors peces ornent les façanes de les vivendes, de vegades, confeccionades per a la pròpia ocasió. Els millors cobertors surten al carrer per trencar la quotidianitat i transformar l'espai públic i privat en quelcom celest. Catifes d'heura, pètals de flors, incens, sedes i domassos ajuden, a través dels sentits, a eixa transformació.

Els orígens d'aquestes pràctiques s'endinsen en el temps i es poden relacionar amb els costums desenvolupats per les cultures clàssiques mediterrànies. Tot i això, serà durant el segle XVII, amb el barroc, quan es produirà una intensificació d'aquestes manifestacions.

Els cobertors de la Serra d'en Galceran

Centrant-nos en el cas concret dels cobertors de la Serra d'en Galceran, recollits al present catàleg, hem considerat d'interès mostrar les diverses qualitats de teixits emprats en la seua confecció, independentment de l'ús públic i/o privat que se li haja donat a la peça.

El número total de cobertors estudiats ascendeix a 17, els quals es recullen al present catàleg, i constitueixen una mostra representativa de les qualitats i dissenys emprats en la confecció d'aquest tipus de peces. Són peces que estaran en ús des de finals del segle XIX fins a mitjans del segle XX.

Els criteris que hem seguit en la catalogació ha estat agrupar-los d'acord a la matèria primera emprada en la seua elaboració. Aquest criteri ha estat triat perquè en gran mesura ens permet agrupar les peces igualment amb la tècnica emprada en la seua confecció, establint-se d'aquesta forma, una relació que podem generalitzar entre tipologia-matèria primera-tècnica de confecció.

Passem a analitzar tot seguit les característiques pròpies de cadascun dels grups establerts:

Cobertors de cotó

Aquest grup engloba un total de set peces (núm. 1 a 7). Tant la tècnica de elaboració com la decoració són variades. Tot i que els cobertors realitzats amb punt de ganxo són els més nombrosos (núm. 4, 5 i 6), també es documenten altres tècniques de realització com ara la del núm. 1 realitzat amb llançadora per formar una xarxa de base de canemàs on s'aplicarà el cotó amb agulla realitzant una mena de brodat. Altre d'ells (núm. 2) empra la tècnica de punt de mitja havent estat realitzat amb quatre agulles. La tècnica de calats per desfilat amb aplicacions de brodats és l'emprada en la confecció del cobertor núm. 4, mentre que el núm. 7 està realitzat amb teler amb l'ornamentació en realç.

Pel que fa als motius decoratius també es dona una certa especificitat, sent predominants els de caràcter religiós. El núm. 1 presenta una decoració que es desenvolupa a partir d'una creu grega central que donarà pas a quatre creus llatines distribuïdes en diagonal, al creuament de cadascuna de les quals s'ubicarà novament una creu grega. Els núm. 2 i 3, són els únics que presenten, en la seua realització, de forma repetitiva motius geomètrics, en ambdós casos de tendències romboïdals. El núm. 5 i 7, presenten temes marians; el núm. 5, realitzat en 1928 per Amparo Melià té com a tema central la Immaculada, representada a sobre un núvol, amb aurèola d'estels i envoltada per querubins; aquest quadre central apareix envoltat per àngels i marcant els nivells terrenal i divins apareixen sengles corones, una reial i d'altra celestial. Aquesta representació es veu reforçada per la inscripció que figura a la banda inferior "MARYA

YNMAQULADA”. El núm. 7, té com a motiu central la representació de la Verge del Pilar, amb la iconografia típica de la Verge. Aquesta apareix emmarcada per motius geomètrics als angles dels quals s’ubiquen novament querubins. Les vores de la peça estan igualment ornades amb motius geomètrics i als quatre cantons s’ubiquen creus de Malta.

Finalment, els núm. 4 i 6, tenen com a motiu l’exaltació eucarística. El núm. 4 empra com a motiu únic la representació del calze, flanquejat per dos angelots, ornat amb una espiga de blat i un raïm, a més de garlandes florals. Per la seua banda, el núm. 6, repeteix a bandes verticals un mateix motiu consistent en la representació d’una custòdia flanquejada per dos àngels tenants. La vora del cobrellit presenta una creu recreuada, a mode de calvari, intercalada amb targes romboïdals a l’interior de les quals hi figura l’anagrama de Crist “IHS”.

Aquest tipus de cobrellits podem dir que tenen una concepció clarament ornamental relacionada amb temes religiosos per tal de colgar als balcons amb motiu de festivitats religioses, entre les que podríem ressaltar la del Corpus, amb temàtica ornamental al·lusiva a d’aquesta festivitat es relacionen les peces descrites darrerament.

Cobertors de vellut

Aquesta categoria està integrada per la peça núm. 8. És una peça que empra la tècnica del *patchwork* o tèxtil de retalls en la seua confecció. En aquest cas empra peces hexagonals de diferents teixits per tal de realitzar un interessant i vistós joc cromàtic amb la juxtaposició de formes romboïdals.

Cobertors de llana

Amb la denominació de morellans es coneix a la localitat els cobertors elaborats amb llana, amb unes decoracions consistents en bandes policromes horitzontals, confeccionats amb peces de teler i que apareixen ornamentades amb festons de macramé a les vores. En el cas concret dels inclosos al present catàleg, les combinacions cromàtiques són el roig/blanc (núm. 9) i el roig/verd/blau (núm. 10). Tot i la denominació de morellans el lloc d’elaboració potser tant la pròpia vila de Morella com qualsevol dels nombrosos telers que estan en funcionament en gran nombre de localitats de les comarques septentrionals castellonenques.

Cobertors de llenç

Amb llenç, teixit àmpliament emprat com a base de peces d’indumentària per les classes populars, s’han confeccionat les peces catalogades amb els números 11, 12 i 13. L’austeritat d’aquest teixit es compensa amb els fins treballs de randes de punt de ganxo que presenten així com per l’abundant decoració que envaeix tota la peça.

Els més, podríem dir-ne, “populars” són aquells que presenten decoracions per estampació, emprant planxes de fusta amb diversos motius decoratius. Amb aquesta tècnica han estat elaborats els dos primers: el núm. 11, conegut com “de rovell” per la coloració de l’estampat empra com a motius disposats en bandes verticals el gerro floral i la pinya, motius àmpliament desenvolupats al llarg del temps, emmarcats per sanefes geomètriques. El núm. 12, peça de major dificultat tècnica, pel policromisme de

l'estampació, utilitza així mateix el canastrell floral, a l'igual que el núm. 13, però amb aquest cas elaborats amb brodat policrom emprant punt de creu i fils de seda.

Cobertors de seda

Considerablement nombrosos són els cobertors que empren la seda, en les seues diverses qualitats, com a matèria primera en la seua elaboració. Entre la mostra elegida destaquen el raso de seda (núm. 14) i el crespó (núm. 15, 16 i 17).

Pel que fa als motius decoratius, aquests són variats, però tots ells estan elaborats mitjançant brodats amb fils de seda emprant la tècnica del punt al passat. Especialment els núm. 14, 15 i 16 empren uns dissenys que podríem incloure'ls estilísticament en el modernisme. Brodats amb representació paisatgística d'inspiració oriental (núm. 14), amb tema central envoltat per sanefes sinuoses de tiges corbades (núm. 15) o de tendències més simètriques (núm. 16) i imitant dissenys propis dels mantons de Manila (núm. 17), seran els dissenys que caracteritzaran aquestes peces.

Xavier Allepuz Marzá
Vilafamés, estiu de 2002

CATÀLEG

Núm. 1. Cobertor de cotó

s. XIX

Cotó i canemàs

Llançadora i brodat

268 x 250 cm

Núm. 2. Cobertor de cotó

s. XIX

Cotó

Quatre agulles

276 x 266 cm

Francisca Sales Troyano

Núm. 3. Cobertor de cotó

s. XIX

Cotó.

Calats de desfilat

239 x 240 cm

Maruja Blasco Martinez

Núm. 4. Cobertor de cotó

s. XX

Cotó

Punt de ganxo

250 x 230 cm

Carmen Beltran Queral

Núm. 5. Cobertor de cotó

1928

Cotó

Punt de ganxo

278 x 260 cm

Inmaculada Centelles Sales

Núm. 6. Cobertor de cotó

s. XX

Cotó

Punt de ganxo

254 x 210 cm

Consuelo Puig Agut

Núm. 7. Cobertor de cotó

s. XX

Cotó.

Teixit en realç

222 x 190 cm

Carmen Puig Castell

Núm. 8. Cobertor de vellut

s. XIX

Vellut.

Patchwork

250 x 226 cm

Vicenta Ripollés Escuder

Núm. 9. Cobertor de llana

s. XX

Llana

Teixit

206 x 188 cm

Pilar Agut Bellés

Núm. 10. Cobertor de llana

s. XX

Llana

Teixit

192 x 172 cm

Plautila Montoliu Montoliu

Núm. 11. Cobertor de llenç

s. XX

Llenç

Estampació

218 x 182 cm

Francisca Sales Troyano

Núm. 12. Cobertor de llenç

s. XX

Llenç

Estampació

218 x 180 cm

Dolores Albado Bellés

Núm. 13. Cobertor de llenç

s. XX

Llenç

Brodat amb fil de seda

224 x 220 cm

Francisca Sales Troyano

Núm. 14. Cobertor de seda

s. XIX

Raso de seda.

Brodat amb fi de seda

264 x 212 cm

Josefina Araujo Viciano

Núm. 15. Cobertor de seda

s. XX

Crespó

Brodat amb fil de seda

280 x 230

Teresa Roig Edo

Núm. 16. Cobertor de seda

s. XX

Crespó.

Brodat amb fil de seda

245 x 222 cm

Ana Vilar Badenes

Núm. 17. Cobertor de seda

s. XX

Crespó.

Brodat amb fil de seda

252 x 216 cm

Mª Carmen Colom Llorens

Agraïments

Agut Bellés, Pilar
Albado Bellés, Dolores
Araujo Viciano, Josefina
Barreda Mateu, Mª Carmen
Beltran Queral, Carmen
Blasco Martínez, Maruja
Centelles Sales, Inmaculada
Colom Llorens, Mª Carmen
Montoliu Montoliu, Plautila
Pitarch Ferrer, Tina
Puig Agut, Consuelo
Puig Castell, Carmen
Ripollés Escuder, Vicenta
Roig Edo, Teresa
Sales Troyano, Francisca
Vilar Badenes, Ana